

AUDIOVIZUÁLNÍ MÉDIA V DĚJEPISĚ - HRANÉ FILMY: K ČEMU JE POTŘEBUJEME

Kamil Štěpánek

Pedagogická fakulta MU

stepanek@ped.muni.cz

300: Bitva u Thermopyl (2007): Jen neškodný komiks na filmovém plátně nebo vysoce manipulativní dílo? Trocha kruté stylizované zábavy či výchova k totalitarismu? Kde jinde se ujmout kultivace žákova historického vědomí než v dějepisné výuce.

Diskuze o školním dějepisě dnes již představuje svébytnou historii. K jeho podobě se vyjadřovali a vyjadřují nejen historici a učitelé, ale i širší kulturní veřejnost či politická sféra. V tomto kontextu se problematika filmu zpočátku mohla jevit jako okrajová. Od učitele se nicméně očekává dovednost implementace jednotlivých strukturních prvků RVP ZŠ

a zejména mediální výchovy do školské praxe. Pro uplatnění hraného filmu ve vzdělávání se nám tak naskytla kvalitativně zcela nová příležitost, kterou bychom neměli promarnit.

Důležitou oporu při tvorbě školní podoby reformovaného předmětu představují kvalifikované postoje z pera historiků, praktikujících pedagogů, ale též filmových historiků. Jejich texty v posledních létech nebylo možné přehlédnout zejména na stránkách Dějin a současnosti. Pomyslný vyhledávač by tu pod pojmem film našel nepřehlédnutelné množství

položek¹. Zatímco zvýšená frekvence výskytu příspěvků k jednomu konkrétnímu tématu svědčí o vzrůstajícím zájmu, jiskřičky diskuzí² pak o snaze přesvědčit ostatní o závažných momentech filmových konfliktů fikce a skutečnosti i vlivu tohoto média. Ačkoli se postoje nejpłodnějších přispěvatelů, za jiné uvedme Ivana Šedivého, Marii Koldinskou, Jaroslava Šebka, Markétu Křížovou, Jaroslava Pinkase nebo Petra Kopala nezřídka rozcházejí, samotný fakt zveřejnění kvalifikovaného názoru nebo zkušenosti je inspirující i obohacující. Zmíněné přívlastky snad nejvíce ladí právě s publikovanými názory Petra Kopala.³ Z domácích textů propojujících virtuální spojnici od filmové teorie přes oborovou didaktiku do praxe školního předmětu je možné zmínit autorovy příspěvky⁴, ze zahraničních například studii Danuty Konieczky Sliwińskiej nebo Roberta Osad'ana.⁵

¹ Mechanizmy mediální manipulace rozkrývá například text Marka Vlhy analyzující proslulé dílo němé éry amerického režiséra D. W. Griffitha *Zrození národa*. Vyzdvihovalý i odsuzovaný snímek zachycuje citlivé téma amerických dějin – éru občanské války a pozdější rekonstrukce Jihu. Vznikl v době vrcholícího rasismu v USA a také zachovává rasistický náhled na Afroameričany. Ti jsou ztvárněni buď jako šťastní otroci nebo jako osvobozené bestie neschopné akulturace. Zcela zásadní úlohu v něm pak sehrává rytířské vypodobnění Ku Klux Klanu. Srov. blíže VLHA, M.: *Historie psaná bleskem Zrození národa podle Davida Warka Griffitha*, *Dějiny a současnost* 04/2008, s.14; srov. dále HAUNER, M.: *Hitler a zkáza Německa Co přináší film „Der Untergang“*. *Dějiny a současnost* 02/2005, s. 14-17; KLIMEŠ, I.: *„Písně pro zasněného řezníka (a lid této krajiny)“*. *Televize a pop-kultura 60. let*, 03/2005, s. 30-34; POTŮČKOVÁ, B.: *Poněkud drsný seriál Řím*. *Dějiny a současnost* 07/2006, s.7; KOLDINSKÁ, M. - ŠEDIVÝ, I.: *Politicky korektní válečník na křížové výpravě*. *Dějiny a současnost* 06/2005, s. 7; ŠEBEK, J.: *Největší padělatelská operace všech dob Oscarový film Dáblova dílna*. *Dějiny a současnost* 04/2008, s. 7; KŘÍŽOVÁ, M.: *Spousta krve a nic víc. Mayská civilizace očima Mela Gibsona*. *Dějiny a současnost* 02/2007, s. 6; apod.

² Předmětem názorového střetu se stal svého času kontroverzní snímek „300: Bitva u Thermopyl amerického režiséra Zacka Snydera. V tisku proběhla podnětná diskuze praktikujícího učitele a historika o síle ovlivnění historického vědomí mládeže těmito a podobnými ahistorickými akčními snímky, o síle manipulace ve smyslu totalitarismu a depolitizace. Srov. blíže PINKAS, J.: *Ať žije fašismus! Bitva u Thermopyl ve filmu*. *Dějiny a současnost* 06/2007, s. 6; ŠEDIVÝ, I.: *Leonidas se vysmívá nám Ještě jednou o filmu „300: Bitva u Thermopyl“*. *Dějiny a současnost* 08/2007, s. 8. PINKAS, J.: *Leonidas se vysmívá, ale my budeme plakat*. *Dějiny a současnost* 09/2007, s. 6.

³ Může hraný film zrcadlit plnohodnotný obraz minulosti? Tyto a podobné, u nás ne zcela vyřešené, otázky klade Petr Kopál, aby pozitivní odpovědi podložil a komentoval celou řadou příkladů. Nejlepší filmy o středověku jsou kulturní historií v obrazech, tedy skutečnou imaginací středověku – sděluje autor, přičemž pracuje zejména s Vlácilovými filmy a Scottovým Královstvím nebeským. Srov. Blíže KOPAL, P.: *Filmař jako historik Vlivné obrazy minulosti*. *Dějiny a současnost* 8/2007, s. 18-20; KOPAL, P.: *Kinematograf mistra Theodorika Medievalist a film*. In: *Dějiny a současnost* 02/2007, s. 6-8.

⁴ ŠTĚPÁNEK, K.: *Hraný historický film jako prostředek multikulturní výchovy v dějepise?* In: *Oborové didaktiky v pregraduálním učitelském studiu (Sborník příspěvků z konference konané 13.-14. září 2004 na PdF MU v Brně, CD-ROM)*. 5 s.; ŠTĚPÁNEK, K.: *Hraný historický film k napoleonskému období v kontextu dějepisné výuky*. In: FASORA, L.- HANUŠ, J. – MALÍŘ, J.(ed.): *Napoleonské války a historická paměť*. Brno 2005, s. 267- 272. ŠTĚPÁNEK, K.: *Ruské revoluce v metodické interpretaci základní a střední školy*. In *Interpretace ruské revoluce 1917*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 162-171 apod.

⁵ Srov. blíže: OSAĐAN, R.: *Dějepis a film*. *Historická revue* 4/2007(XVII), s. 35-36.; ŠLIWIŇSKA, D. K.: *Filmy i programy telewizyjne w szkolnej edukacji historycznej*. *Wiadomości historyczne* 3/2008, s. 42-48.

V podstatě panuje jednota v názoru, že **historie není prostředkována žákovi pouze ve školní lavici. Obsah předmětu, jeho metody a prostředky si dlouhodobě vypůjčují konkurenční média a příběhy působící mimo dějepisnou hodinu.** Máme spíše co do činění s přeplněným „tržištěm produktů minulosti“ nabízejícím počítačové hry, komiksy, turistické průvodce, knihy, tisk, historiografii, historické slavnosti a oslavy, výstavy, multimediální produkce, reklamy nebo politické projevy. **V didaktice dějepisu se pro onu různorodou směs ustálil termín historická kultura.** Právě proto, že historická kultura permanentně působí, přičemž část produkce vybočuje z historické reality, dějepisná výuka se před touto skutečností nemůže uzavírat. Pokud se shodneme na **dominantní pozici filmu** na našem „tržišti“, je třeba ji také napojit na kontext údajů četných výzkumů o množství času stráveného mládeží před obrazovkou. Sice se různí, v jednom ohledu panuje shoda. Je to hodně.⁶ Zmíněné konstatování nás posouvá k jiné závažné skutečnosti. Získává-li dnešní mládež zkušenost o dějinných souvislostech převážně v obrazové podobě⁷ a to zejména z televize, kina a internetu, je pro ni pravděpodobně obtížné, napojit se na historický kontext vyžadující určité abstraktní myšlení. **Nedávnou minulost mu tak přibližují mnohokrát použité a často zprofanované dokumentární záběry, vyobrazení vzdálenější historie pak logicky supluje hraný film. A dějiny na obrazovce nebo plátně se při tomto přístupu mohou v interpretaci konzumenta souvisle proměňovat od nezávazné legendy až po nezpochybnitelné zrcadlo historické skutečnosti.**

Abychom byli dostatečně aktuální: Například prostřednictvím filmových premiér roku 2008 se mu nabízí vymyšlený obraz neexistujícího světa rovnou desítku tisíc let před přelomem letopočtu.⁸ Snímek 10 000 let př. n. l. vzbuzuje nedůvěru už kombinací letopočtu v titulu a fotoupoutávek s mamuty na pozadí egyptských pyramid! Režii nezachrání ani naděje, že se jedná o důslednou stylizaci. S nástupem mediální výchovy však podobné fantazijní výstřelky představují vhodné pole pro její působení. Můžeme přidat informaci z televizního

⁶ O podílu sledování televize a filmu v rámci volného času dětí srov. blíže např. VASILOVÁ, D.: *Analýza výzkumných materiálů k tému Podíl výuky dějepisu na formování historického vedomia u študujúcej mládeže*. In: Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů 1. Ostravská univerzita: Ostrava 1999. s.138-139.

⁷ Nastává doba, ve které podobné výroky přestávají působit, jako zajímavý námět na diskuzi, nýbrž plní pouze roli lakonického konstatování. Původní funkci vzdělávacích a výchovných textů knih, které přinášely základní informace, přejímají obrazy, fotografie, filmy, videozáznam, televizní a počítačová obrazovka. Struktura nosiče informací má rozhodující vliv na lidský život a jeho formu. Vytlačují-li obrazy texty, nutně se mění i poznání a hodnocení nás samých i světa kolem nás. Tato nová skutečnost se dotýká především dětí a dospívajících. Adekvátní reakce školy a výchovně vzdělávacího systému je nezbytná.

⁸ EMMERICH, R.(režie): *10. 000 let př. n. l.* USA 2008.

dokumentu BBC o nálezu pozůstatků mamutů na Špicberkách staré „jen“ 3200 let.⁹ Najednou máme vhodný pracovní materiál, který může vést žáka ke kritickému přístupu, výběru informací, správným korekcím a srovnávání. Podobně připomíná Zdeněk Beneš¹⁰ „v případě d' Artagnan“ všeobecně považovaném za fantazii romanopisce, údaje o historicky doloženém hrdinovi. V kombinaci s literárním příběhem Tří mušketýrů a jejich filmovou adaptací je tak k dispozici další směs fikce a reality uplatnitelná při práci v hodině.

Pojďme však dále. Přes subjektivní stylizaci současných mravních zásad do historických osobností typu Kryštofa Kolumba¹¹ může náš uživatel přece jen dohlédnout až k seriózním pokusům pátrání umělce po historické pravdě. Patří mezi ně zcela jistě zahraniční koprodukční televizní série Francouzská revoluce – léta naděje a zběsilosti.¹² Nabídka však zdaleka nekončí. Ukazuje se rovněž, že filmy důsledně situované do minulosti je nutné doplnit pro potřeby mediální výchovy o vlivné kasovní trháky módních detektivních historických fikcí. Podstata komerčního úspěchu scénáře je v takovém případě založena na zamlžování historických skutečností a spekulacích.¹³ Pomyslnou typologii bychom měli také rozšířit a mohli uzavřít oblíbeným cestováním v čase do minulosti, jehož vliv na diváka nelze podceňovat už od dob prvního zfilmování děl H. G. Welse.¹⁴

Úvodní úvahy fakta a příklady k této problematice dále rozvíjí tematicky příbuzný text

Audiovizuální média v dějepise – hraný film a jak jej použijeme

⁹ PATERSON, N. (režie): *Putování s pravěkými zvířaty* (TV seriál), "Walking with Beasts", animovaný / dokumentární, Velká Británie, 2001.

¹⁰ Srov. blíže BENEŠ, Z.: *Jedny dějiny a několik historií*. In.: VIII. SJEZD ČESKÝCH HISTORIKŮ Hradec Králové 10.-12. září 1999 (Sborník konference). Scriptorium: Praha 2000. s. 111-118.

¹¹ SCOTT, R. (režie): *1492: Dobyť ráje*. Velká Británie, Francie, Španělsko 1992.

¹² HEFFRON, R.T.(režie) – ENRICO, R.(režie): *Francouzská revoluce, léta naděje, léta zběsilosti*(TV film). Francie, VB, Itálie, Německo 1989.

¹³ Schéma mediální manipulace je uplatňováno důsledně, ať už protagonisté příběhů pátrají po ukrytém pokladu templářů nebo odhalují historické spiknutí. Srov. blíže HOWARD, R.(režie): *Šifra mistra Leonarda*, USA 2006; *Lovci pokladů* USA 2004 nebo JANDOUREK, P.(režie): *Maharal-Tajemství talismanu*. ČR 2006.

¹⁴ DONNER, R.(režie): *Proud času*. USA 2003.